

de Kongo beleefd hebben met Lomboemba en Kasavoeboe, dat gaat met de gedachte van: „Ja, zie je wel, wij weten het, wij hebben het wel mee-gemaakt. De Belgen begrepen dat nooit, maar zo zijn ze. Als het er op aan komt, zijn ze zo”.

„Dit is natuurlijk een uiterst fataal beeld. In dit verband noemt spreker een Amerikaans boekje: „Scratches on our mind”, dat handelt over één onderzoek onder een groot aantal Amerikanen uit de hoogste kringen, die allen op een of andere manier concreet met Azië te maken hebben gehad. Het interview ging over het beeld, dat zij van China en India hebben. Het is ontstellend te zien, wat daar uitkomt, zelfs bij de China-specialist. Walt Disney en Pearl Buck blijken bij deze beeldvorming ook een rol gespeeld te hebben. Aan de ene kant begrijpelijk doordat het lezen van boeken in vele gevallen een eerste motivatie is geweest voor de studie richting, aan de andere kant geheel onbegrijpelijk voor wetenschaps-mensen. Onze beeldvormingen beginnen in feite met prentenboeken, met kinder-indrukken, en die worden meegedragen.

Voor al bij geen directe ervaring, wordt hieraan gerefereerd.

Het interessante uit genoemd onderzoek is dat het een reeks stereotiepe beelden heeft doen uitkomen, zoals b.v. een uiterst positief China-beeld enkele uitzonderingen daargelaten in verband met de huidige stand van zaken in Rood-China en een overwegend negatief India-beeld.

Ook gaat de heer Kraak nog in op de beeldvorming aan de andere kant.

Curieus is hierbij op te merken, dat wij altijd in de veronderstelling hebben geleefd, dat de andere partij geen beeld van ons heeft.

Het kwam gewoon niet in ons op, dat de Indonesiër ook een beeld van ons zou hebben. Maar de passar wist alles over je en had een vlijmscherp oordeel, want je was nl. zo zichtbaar als wat, als bleekgezicht daar in die bruine zee. Ook hier bestaan positieve en negatieve beelden.

Positief bv.: de Westerling machtig en daardoor bewonderenswaardig en negatief: de Westerling materialistisch, waarvoor een equivalent in het Javaans moeilijk is te geven, hoewel de gevoelswaarde gekend wordt.

Een ander beeld is nog dat de Europeanen grillig en willekeurig zijn, begrijpelijk, doordat wij veel minder vanuit de traditie leven. En verder is vooral een Europeaan in Oosterse ogen ruw en decadent, om een Westers woord te gebruiken.

Zij voelen dat Europa op zijn retour is en hebben het bewustzijn dat zij de meerdere zijn, als het op stemmen aankomt.

„Ja, als wij Aziaten allemaal één keer spugen, verdrinken alle Nederlanders, wil je dat wel begrijpen?”, was het kernachtige gezegde uit een gesprek, dat op informele toon gevoerd werd tussen spreker en een

Indonesiër.

de Kongo beleefd hebben met Lomboemba en Kasavoeboc, dat gaat met de gedachte van: „Ja, zie je wel, wij weten het, wij hebben het wel mee-gemaakt. De Belgen begrepen dat nooit, maar zo zijn ze. Als het er op aan komt, zijn ze zo”.

„Dit is natuurlijk een uiterst fataal beeld. In dit verband noemt spreker een Amerikaans boekje: „Scratches on our mind”, dat handelt over een onderzoek onder een groot aantal Amerikanen uit de hoogste kringen, die allen op een of andere manier concreet met Azië te maken hebben gehad. Het interview ging over het beeld, dat zij van China en India hebben. Het is ontstellend te zien, wat daar uitkomt, zelfs bij de China-specialist. Walt Disney en Pearl Buck blijken bij deze beeldvorming ook een rol gespeeld te hebben. Aan de ene kant begrijpelijk doordat het lezen van boeken in vele gevallen een eerste motivatie is geweest voor de studie richting, aan de andere kant geheel onbegrijpelijk voor wetenschaps-mensen. Onze beeldvormingen beginnen in feite met prentenboeken, met kinder-indrukken, en die worden meegedragen.

Vooraf bij geen directe ervaring, wordt hieraan gerefereerd.

Het interessante uit genoemd onderzoek is dat het een reeks stereotiepe beelden heeft doen uitkomen, zoals b.v. een uiterst positief China-beeld enkele uitzonderingen daargelaten in verband met de huidige stand van zaken in Rood-China en een overwegend negatief India-beeld.

Ook gaat de heer Kraak nog in op de beeldvorming aan de andere kant. Curieus is hierbij op te merken, dat wij altijd in de veronderstelling hebben geleefd, dat de andere partij geen beeld van ons heeft.

Het kwam gewoon niet in ons op, dat de Indonesiër ook een beeld van ons zou hebben. Maar de passar wist alles over je en had een vlijmscherp oordeel, want je was nl. zo zichtbaar als wat, als bleekgezicht daar in die bruine zee. Ook hier bestaan positieve en negatieve beelden.

Positief bv.: de Westerling machtig en daardoor bewonderenswaardig en negatief: de Westerling materialistisch, waarvoor een equivalent in het Javaans moeilijk is te geven, hoewel de gevoelswaarde gekend wordt. Een ander beeld is nog dat de Europeanen grillig en willekeurig zijn, begrijpelijk, doordat wij veel minder vanuit de traditie leven. En verder is vooral een Europeaan in Oosterse ogen ruw en decadent, om een Westers woord te gebruiken.

Zij voelen dat Europa op zijn retour is en hebben het bewustzijn dat zij de meerdere zijn, als het op stemmen aankomt.

„Ja, als wij Aziaten allenaal één keer spugen, verdrinken alle Nederlanders, wil je dat wel begrijpen”, was het kernachtige gezegde uit een gesprek, dat op informele toon gevoerd werd tussen spreker en een

Indonesiër.

MEDEDELINGENBLAD
van de
NEDERLANDSE WERKGEMEENSCHAP VOOR
INDIVIDUALPSYCHOLOGIE

13e JAARGANG

juni 1964

*Redactie: J.A. Delbez, Oosterbeek;
J. Vinkenborg, Bilthoven.*

*Redactieadres: Mevr. L.M.C. Richard-Stuurman,
Pippelingstraat 60, Den Haag.
Telefoon 683422*

Lezing van de heer J. Vinkenborg, op 22 februari 1964 te Amsterdam, over:

SUBJECT EN OBJECT

De heer Vinkenborg begint met de aanhaling van dr. F. Künkel: „Subject is in de eerste plaats de afzonderlijke mens, object zijn de dingen, waarmee hij te doen krijgt (de buitenwereld)”. Object wordt ook het eigen lichaam, zodra daar iets aan hapert, evenals zijn stemmingen, affecten en gedachten, zodra hij daartegenover stelling neemt (de binnenwereld). Object wordt verder ook de medemens, voorzover men diens menselijkheid of subject-zijn vergeet.

Wordt dit subject-zijn niet vergeten, dan beleeft de enkeling zich als deel van een totaliteit: het subject met vele koppen. Het „wij” treedt handelend te voorschijn. De enkeling beleeft dan zijn eigen subject-zijn niet als Ichhaftigheid, maar als Wirhaftigheid. En dit is ook de oorspronkelijke houding van de mens. (Aristoteles: „Het geheel is er eerder dan de delen.”) Künkel gebruikt ook het woord SUBJECTAAL, waaronder hij verstaat: dat, wat uitgaat van het levende subject, de levensuiting, in tegenstelling tot de objectale werkingen, die in de dode materie verlopen. Het *subjectale is infinaal*, dus onbegrensd, onbeperkt, ongebonden, vrij,

scheppend, productief, creatief, zichzelf bepalend. Hier hebben we dus te maken met wat Adler noemt „het scheppend vermogen” bv. bij het kind, dat tenslotte bepalend is voor zijn houding.

Alvorens verder te gaan wil de heer Vinkenborg eerst enige grondbegrippen definiëren.

Causaal: veroorzaakt, gedwongen door causa (verg. 't frans: le cause)

Finaal: gericht op, getrokken naar het doel, het einde. (verg. 't frans: le fin).

Het is vanzelfsprekend, dat hetgeen achter ons ligt, dus reeds een realiteit is, dwingender, niet meer te ontlopen is. Causaal is een dwingend, vastliggend verband tussen oorzaak en gevolg. Het is een, aan wetten en noodzaken gebonden beperking, waaruit slechts één, of althans zeer weinige mogelijkheden volgen. Zou ons handelen dus causaal zijn, zoals Freud voor een groot deel meent, dan bleef er voor de vrijheid van de mens bitter weinig over.

Daartegenover is het „aangetrokken worden door”, of „gericht zijn op” een doel, dat we al of niet bewust voor ons zien, veel minder bepalend. Bovendien is dit doel *ons eigen doel*, dus al iets van onszelf, iets subjectaals dus. En deze opvatting is meer in overeenstemming met de vrijheid van de mens.

Deze vrijheid is inhaerend aan het mens-zijn. Vrijheid is geen eigenschap van de mens, maar een onafscheidelijk wezenlijk deel van het mens-zijn zelf. Adlers mens-beeld is dan ook volgens spreker veel menselijker, adequater, reëler dan dat van Freud. Maar ook bij de finaliteit kan de vrijheid in het gedrang komen. Adler spreekt zelfs van een *causa finalis* dwz. dat het doel zo dwingend wordt ervaren dat er van vrije handeling niet veel meer over blijft en we vrijwel passief aan onze doeleinden vervallen. Zo kunnen we dus opmerken, dat niet het finale als tegenstelling geldt voor het causale, maar het INFINALE, want causaal is beperkt en begrensd, terwijl infinaal onbegrensd en onbeperkt aanduidt. Causaal en finaal zijn dus geen tegenstellingen, maar *twee verschillende principes*. Een tweede bron van verwarring kan het gebruik van de begrippen subject, object, subjectief en objectief opleveren.

Subject: als mens zich manifesterend en als zodanig recht op eerbied hebbend.

Object: een zaak, geen eigen leven hebbend, niet zichzelf bepalend.

Subjectief betekent slechts individueel, in de zin van „niet algemeen”, dus m.a.w. gezien vanuit de beperktheid van een, door een subject gevormde zienswijze.

Objectief betekent algemeen geldige, door niets beïnvloede kijk.

Helaas wordt door beide partijen zo gehandeld, alsof al deze onvolkomen en rare beelden waar zouden zijn, en zij vinden in elkaars gedrag de bevestiging ervan.

Nooit is het bv. bij ons opgekomen, dat het beeld dat wij van de ingetogen Mandarijn hadden, alleen takt zou kunnen zijn, tegenover onze, door de Indonesiër aangevoerde agressiviteit o.a. Wij hebben gedacht: „Zo zijn ze”, maar ze zijn niet zo. Dit moet men in hun eigen milieu ervaren, hoewel toch ook wel degelijk het vormelijke, en het ontwijkende bij de Aziaat een rol speelt. Sedert de 2e Wereldoorlog zijn de kaarten in belangrijke mate verlegd.

Nu vertoont de Europeaan in zijn gedrag ongeveer dezelfde handelingspatronen als alle verdrukte minderheden uit de hele historie, terwijl de Aziaat de Europeaan eerder wat verwaten, arrogant, lummelig, vlerkerig benadert.

Met deze twee nieuwe instellingen ten opzichte van elkaar zijn wij bezig wereldgeschiedenis te maken, en dit is niet zonder zorg over wat daaruit te voorschijn komt.

Al met al hebben we nu de concrete contacten, en hierin zal een groot stuk sanering tot stand komen op gewoon huiselijk of werkniveau en dat krijgen we door de jongere krachten en niet om de Groene Tafel. Zij kunnen de oude koloniale beelden niet gebruiken.

Tot besluit merkte de heer Kraak nog op, dat niemand ontkomt aan de bestaande beelden. Men wordt er in meegezogen, wanneer men in andere landen komt te werken. Vaak pas wanneer men geen onderdeel meer van die zaak is, kan men afstand nemen en die beelden als onjuist kwalificeren.

J.H. R.

RECTIFICATIE :

In het vorige nummer, maart 1964, pagina 5, 5e regel van onderen moet staan:

een genezing kan men niet beloven i.p.v. beleven.

ADRES-AANVULLING :

Mevrouw H.J.E. Bosch-Wilton, Joh. van Oldenbarneveldtlaan 27, Den Haag, telefoon 55 60 42.

adequate basis te vinden tot samenwerking in een steeds kleiner wordende wereld.

Speciaal wil spreker zijn betoog richten op de verhouding met het niet-Westen, met een beperking tot Azië en in het bijzonder tot Indonesië. Globaal genomen beperkt onze verhouding zich tot de thans zo sporadisch voorkomende persoonlijke contacten. Het overgrote deel van onze inlichtingen baseert zich natuurlijk op de z.g. indirecte contacten door middel van radio, pers, televisie enz. De beïnvloeding van deze communicatie middelen moet niet onderschat worden, zelfs niet waar het de mening van de leden van de Ver. Nat. betreft. Daarbij zijn de verhoudingen, waarin de verschillende groepen in de V.N. ten opzichte van elkaar staan, van groot belang.

Denken wij hier b.v. aan een berichtgeving in de Amerikaanse pers over de relletjes in Little Rock en wat b.v. de Leopoldsville-koerier in de Kongo hierover schrijft. Je krijgt dan volgens spreker wel een beetje griezelig gevoel, wanneer je constateert hoe weinig houvast we eigenlijk hebben. Het moet wel een zeer eenzijdig beeld zijn, terwijl toch een min of meerdere juistheid van groot belang is.

Wanneer b.v. de algemene mening hier is, dat onze verhouding met Indonesië niets waard is, zolang Soekarno leeft, wordt het ook niets. Een ander voorbeeld is de schommelende waardering in het Nehroe-beeld. Ook van diverse figuren uit de Oudheid komen verschillende beelden tot ons, gekleurd naar de diverse geschiedschrijvers.

Nemen we b.v. Atilla. Zo negatief als de Romeinen oordeelden („de gesel Gods”), zo positief was de mening der Germanen, terwijl de Oost-Gothen, die er het meest mee te maken hadden, spraken van een weliswaar wrede, doch zeker ook bekwame krijgsman.

Wij werken met zeer onvolkomen beelden t.o.v. sleutelfiguren, maar ook ten aanzien van andere volken en rassen in de wereld.

Waarop zijn deze beelden nu gebaseerd? Wat slepen we al niet mee aan oude vooroordelen en voorstellingen. Hierdoor is het bijna ondoenlijk om tot enige zuiverheid en klaarheid te komen.

Het beeld waarmee wij naar Azië kijken stamt nog regelrecht uit een koloniaal, imperialistisch tijdperk.

Daarom is het interessant om eens te zien hoe in het verleden de volken over elkaar gedacht hebben.

Als voorbeeld noemt spreker o.a. oude scheepsjournalen en brieven, die J.P. Coen schreef naar zijn Heren Zeventien. Coen keek vrij nuchter. Hij vindt de Indonesiër helemaal geen interessant wezen. „Het is een onbeschaafd stel mensen, ze zijn geen Christenen”.

(opmerking: subjectale handelingen kunnen ook objectale waarde hebben bv. Luthers 95 stellingen).

De mens blijft object en subject tegelijk, zolang hij leeft. Als object kan hij tot voorwerp van de causale natuurbeschouwing gemaakt worden. Zijn aanleg, zijn lichaam, zijn behoeften, zijn sociale positie en ook levensopgaven, die het lot hem oplegt, werken als causale factoren op hem in.

Hij heeft gelijk, als hij al deze dingen in hun samenhang en hun machtsgebied causaal doordenkt.

Maar buitendien is hij nog een levend subject. Hij kan en moet productief (subjectaal) met alle causale factoren in het reine komen. Hij moet inderdaad, subject blijven, temidden van de causale ketenen, die hem willen binden. En dit subject-zijn, deze mogelijkheid van de onberekenbare productieve prestaties moet hij niet alleen bij zichzelf, maar ook bij zijn medemens onderscheiden en erkennen, vrezen en liefhebben. Maar dit geldt dan natuurlijk niet voor dat, wat zuiver causaal in de ander begrepen kan worden. Het subject der functie, de eigenlijke bron van het levensgebeuren, is noch het organisme, noch een of ander deel van de innerlijke wereld. Het subject is niet iets dat zich met woorden laat uitdrukken. In dat geval zou het immers een stuk van de buitenwereld worden. Het zou bepaald worden als een voorwerp, een object en dus geen subject meer zijn. Het subject is zelf geen stuk van de wereld. Het behoort noch tot de lichamelijke noch tot de geestelijke wereld, noch tot de wereld van de ziel maar het staat altijd tegenover de gehele wereld waaraan het gebonden is, en zonder welke het niet bestaan kan, als een eeuwig verborgen en toch steeds werkzaam iets.

Wel kunnen we onszelf, door onze lichamelijke als object gaan ervaren, maar wie dat doet, wie zich dus als object of als dood voorwerp voor vreemde inwerkingen gedraagt, bedriegt zichzelf. Hij ziet niet, dat hij altijd tegelijkertijd subject blijft.

Is er verband tussen BEWUSTZIJN EN SUBJECT-ZIJN?

Volgens Künkel is het subject niet hetzelfde, maar wel zeer nauw verwant aan het bewustzijn. Het bewustzijn kan nl. ontaarden en subject vreemd worden bv. in de dwangneurose. Maar hoe meer de mens subject is, inderdaad is, des te bewuster zal hij zijn. Hoe gaver een mens subject wordt, zoveel te beter zal hij het heden beheersen, vrij van bindingen van het verleden (het causale) en de toekomst (het finale), doch niet zoals het dier dat verleden en toekomst niet kent. Het verleden oefent geen bindende dwang meer op hem uit noch boezemt de toekomst hem vrees in. Hij overwint beide door zijn (vrije) beslissing. Ook bij Krishnamurti vinden we een

gelijkluidende uitspraak, te weten: vrij zijn van het verleden en van het, op grond van het verleden, opgebouwd doel.

Ook Stern spreekt over dit onderwerp doch met andere namen. Hij geeft de voorkeur aan „Person und Sache” en bij Jung vinden we het begrip „Individuatie” als een synthese tussen verleden en toekomst.

Künkel wijdt vele beschouwingen aan het onderwerp „Subject en Object”. Het is a.h.w. de grondpijler van zijn „Dialectische Karakterkunde” waarin hij een zinvolle vereniging tracht te vinden tussen Freuds natuurwetenschappelijke en daarom deterministische-en Adlers geesteswetenschappelijke en daarom indeterministische zienswijze. De mens is gedetermineerd voor zover hij object is, en gelijktijdig vrij en daarom ook verantwoordelijk, voor zover hij subject is.

Men kan nooit een ander mens, in zoverre hij subject is, tot object maken, d.w.z. men kan hem noch bezitten, noch behandelen, noch beoordelen, noch als enig middel tot enigerlei doel gebruiken. Men kan weliswaar zijn lichaam of zijn neigingen of zijn weten aan zich dienstbaar maken, doch slechts in zoverre hij, het vrije subject, dit toestaat.

Doorgaans beleeft de mens zich echter niet als subject. Hij beoordeelt, beziet en behandelt zichzelf juist zo, als men anderen zou willen zien en behandelen, nl. als object. Men houdt zich zelf voor begaafd of dom enz. enz. zoekt naar de oorzaak daarvan en maakt zich zo tot voorwerp der natuurwetenschap, wat alleen t.o.v. voorwaarden en middelen, maar niet t.o.v. doel en zin des levens geoorloofd is. Zo onderwerpt men zich uitsluitend aan de samenhang van oorzaak en gevolg en daarmee ontkent men zijn eigen vrijheid. Men ontoet zich van de waardigheid van het subject en daarmee ook van de productiviteit.

Inderdaad houdt men tegenover anderen op om als subject te werken zodra men zich gedraagt alsof men object ware. Dan laat men zich door anderen bepalen, omdat men zich zelf voor bepaaldheid houdt. Er is een zekere angst voor het subject-zijn, want SUBJECT-ZIJN EN VERANTWOORDING DRAGEN IS IN WEZEN HETZELFDE, IS OOK HETZELFDE ALS VRIJ-ZIJN. Het betekent „levend”-zijn, scheppend zijn, niet „wereld-zijn”, maar „in de wereld zijn”.

Het kenmerk van het subject is de vrijheid, het niet aan oorzaken gebonden zijn en het kenmerk van het object is juist de onvrijheid door oorzaken bepaald.

Bij de vrije, gezonde, moedige mens, is er niets meer te voorspellen. Daar houdt alle causaliteit op. Daar kan ook geen doel meer bepaald worden. Daar is alles mogelijk. De vrije, gezonde, moedige mens handelt niet volgens wetten, maar volgens inzicht en verantwoordelijkheid. Zodra hij

voorgezet, waarbij men nooit de gelegenheid heeft tot verifiëren. De meeste stereotiepen ontstaan over dingen, waar wij in feite niets van weten en toch menen te weten. Als laatste besprak de heer v. Sassen *bet oordelen in verband met leeftijds-fasen*.

Een kind tot ongeveer de puberteit heeft geen oordeel vanuit zichzelf. De oordelen, die uitgesproken worden, zijn uit de omgeving opgenomen op gezag van school en huis. Wat als mooi, lelijk, al of niet waardevol wordt beschouwd, is een kwestie van milieu.

Het oordeel van de puber is in feite nog geen oordeel, maar een uiting van de behoefte om zich los te maken van de bestaande autoriteit. Een hele vocabulaire van krachttermen staat hem ter beschikking om deze oordelen, vooral tegenover leeftijdsgenoten te poneren. Want nu moet je immers tonen zélf een oordeel te hebben anders tel je niet mee. Dit puerale element vindt men nog wel bij volwassenen uit de behoefte twijfel te onderdrukken, omdat twijfel niet „staat” en men de indruk wekken zou, niet helemaal volwaardig te zijn. Hoe meer men de volwassenheid nadert, hoe meer het zakelijk oordelen overeenkomstig de situatie aangetroffen wordt. Hoe meer volwassen, hoe meer terughouding in het oordeel.

In het algemeen heeft het stellen van oordelen de tendentie mijzelf in de wereld te zetten. Zolang ik afhankelijk ben van mijn milieu, met de daarbij behorende vooroordelen, ben ik ingebed in een situatie, waarbij ik mij niet kan onderscheiden van alle anderen. Dit is eigenlijk een kinderlijke situatie en vandaar de behoefte van de puber om zich door oordelen vrij te maken. De ontwikkeling van het gemeenschapsgevoel is weer een terugnemen van de oordelen.

Een storende factor in de menselijke verhoudingen is al dat primitieve oordelen, dat zo'n hardnekkig bestaan kan leiden.

Er is een stuk zelfopvoeding mogelijk om zich daarvan meer en meer vrij te maken om tot een reëlere verhouding te komen tot onszelf, de anderen en de wereld.

R.-St.

PSYCHOLOGISCHE PROBLEMEN IN DE VERHOUDING MET NIET WESTERSE VOLKEN

Verslag van de lezing van de heer Drs. J.H. Kraak gehouden te Utrecht op 21 maart 1964.

De heer Kraak begon met te wijzen op de ons gestelde opgave om een

de voorbeelden, die de heer v. Sassen ons voorzette, blijkt een en ander toch veel sterker te zijn, dan men zich gewoonlijk realiseert. Daarbij is het bovendien moeilijker om het bij onszelf op te merken dan bij anderen. Bij de opvoeding van het oordeelsvermogen staat voortdurend één vraag op de achtergrond: „Hoe kom je aan dat oordeel weer opnieuw?” Voor een waarde-oordeel zijn eerst gegevens, observaties en feiten nodig, waarop het oordeel betrekking heeft. Bij de vraag: „Waarom denk je, dat die of die zo arrogant is?”, blijkt men dikwijls niet in staat dit te duiden. Hier is dus wel heel weinig waargenomen en snel geoordeeld. Dit snelle oordelen berust bv. op één enkele indicatie. Voordat er echter tot een oordeel geconcludeerd kan worden, dient er „beeldvorming” aan vooraf te gaan, waarvoor de nodige gegevens verzameld moeten worden. Dan pas kan men over de gevonden feiten tot een oordeel trachten te komen, dus tot een waarde-toekening. Daartoe zijn normen, maatstaven, vergelijkingspunten nodig. In eerste instantie kan men iemand alleen tegen zijn eigen achtergrond (referentie kader) beoordelen. Vaak wordt er geen rekening gehouden met de achtergrond van een te beoordelen feit, maar neemt men eigen normen, opvattingen en gewoonten als maatstaf. Voorbeeld: Een ingenieur komt met een mededeling over het werk bij een arbeider thuis. Het gesprek wordt staande gevoerd en de ingenieur vertrekt weer. Oordeel van de ingenieur: „die kaffer bood mij niet eens een stoel aan” Oordeel arbeider: „hij voelde zich zeker te hoog om bij mij te gaan zitten”. Hier staan twee werelden tegenover elkaar, waarin hetzelfde feit een andere betekenis heeft, hetgeen tot verkeerde conclusies en oordelen aanleiding geeft.

Hier betreft het de wereld van de intellectueel en de arbeider, maar het kan ook die van man en vrouw zijn of die van verschillende rassen. Er wordt dus geïnterpreteerd vanuit eigen verwachtingen, groepsnormen, vooroordelen enz., terwijl het oordeel zich dan richt tegen de „eigenschappen” van die ander.

Kunnen wij de feiten bezien vanuit de *betekenis-wereld* van de andere mens, dan ligt daarin dikwijls de oplossing om tot begrip te komen van diens gedrag.

Generaliserende oordelen over andere mensen of groepen van mensen worden STEREOTIEPEN genoemd. Zij spelen een grote rol in de verhouding tussen mensen, mensen-groepen, wereldbeschouwelijke groepen enz. Daar zijn voorbeelden te over van t.o.v. rassen, negers, joden enz. Stereotiepen en vooroordelen berusten dikwijls op gebrek aan contact en feitelijke kennis. Dat is ook het grote probleem van onze dagbladen, want in hoeverre krijgt men schematische voorstellingen van andere volken

echter onvrij wordt, of wel, zich tot object maakt, moet hij wetenschappelijk verklaarbaar zijn, want dan onttrekt hij zich aan het infinale en is op hetzelfde ogenblik aan de dode causaliteit onderworpen.

Er zijn vier verhoudingen te onderscheiden:

1. Subject -- Object
2. Object -- Subject
3. Object -- Object (doch hier moet sprake zijn van schijn-object met object).
4. Subject -- Subject.

Bij de laatste, subject -- subject, verhouding is de voorwaarde vervuld, voor de enige mogelijkheid tot de werkelijke menselijke ontmoeting, een ontmoeting, waarin we in een „Wir” verenigd zijn. Hier zouden we kunnen spreken van werkelijke liefde. Werkelijke liefde wordt niet geschonken, ze heeft geen richting, maar „is er” zonder meer, als uitstraling van een intens levend subject. De handelingen daaruit voortspringende, worden niet geleid door een „ik” of een „gij” maar door de wijsheid in het „wij”. Tussen eigenliefde en naastenliefde ligt een hogere vorm, waarbij noch het „ik” noch het „gij” tot object wordt, nl. de liefde die tevens wijsheid is.

Echte liefde impliceert zakelijkheid (niet in commerciële zin maar in de zin van het „ter zake” zijn).

Met Prof. Oldewelt kunnen we deze verhouding van subject -- subject noemen ZELFVERGETEN WERKELIJKHEIDSZIN, een benaming die de verhouding wel heel zuiver weergeeft.

PRESTATIEDRIFT EN PERSOONLIJKHEID

Voordracht van de heer L. Deen op 22 februari 1964 te Amsterdam.

Een boer had een diepe put in zijn land gegraven om water te bereiken en daarmee zijn land te besproeien. Hij gebruikte daarvoor een gewone emmer, zoals men dat door de eeuwen heen had gedaan. Een voorbijganger die dat zag, vroeg de boer, waarom hij geen pomp gebruikte, omdat deze veel moeizame arbeid zou besparen. Maar de boer antwoordde: „Ik weet dat het mij tijd en kracht zou besparen, maar dat is juist de reden dat ik geen pomp gebruik. Ik ben bang, dat als ik zou overgaan tot het gebruik van een pomp, ik gewend zou geraken aan het gebruik van machines. De verslaving die hiervan een gevolg zou kunnen zijn, zou geen goede invloed op mij hebben”.

Dit korte verhaal is afkomstig uit het oude China. Het illustreert het

verschil tussen de boer die tevreden is met de wijze waarop hij leeft en werkt, en de voorbijganger die efficiency wil betrachten, ook voor de boer die hem er niet om heeft gevraagd. Het illustreert het verschil tussen Oost en West. Het Oosten wil blijven zoals het is, het Westen wil veranderen, verbeteren.

Het verschil komt ook uit in een Japans en een Engels gedicht, die beide op het vinden van een bloem betrekking hebben.

Het Japanse gedicht luidt: en het Engelse gedicht:
(vrij uit het Engels vertaald)

Als ik aandachtig kijk	Flower in the crannied wall,
Zie ik een bloeiende roos	I pluck you out of the crannies;
In de dorre heg!	Hold You here, root and all, in my hand
	Little flower-but if I could understand
	What you are, root and all, and all in all
	I should know what God and man is.

In het Japanse gedicht wordt de bloem niet geplukt, alleen maar aanschouwd, verder wordt gezwegen. Meer niet, maar ook niet minder.

In het Engelse gedicht wordt de bloem ontdekt, geplukt en met wortel en al in de hand genomen en daarmee vernietigd. Daarna wordt gedacht en gesproken, niet over de schoonheid van de bloem, maar over de begeerte haar te doorgronden, zodat het leven gekend zou worden en daarmee God en de mens. Voordat hij tot aanschouwing en beleving is kunnen komen, heeft de westerling al hardhandig en definitief ingegrepen.

De moderne mens uit het Westen ontleedt, past natuurwetenschappelijke methoden toe, wil de werkelijkheid met het verstand beheersen. De verpletterende bevindingen van wetenschap en techniek zijn daarvan de vrucht. Niet alleen op het terrein van Wetenschap en Techniek geldt de prestatie maar op alle gebieden van het moderne leven. Ons leven staat in het teken van de prestatie en wordt erdoor beheerd. De prestatie wordt bewonderd, ongeacht de offers, die het heeft gekost haar te leveren. De waarde van de mens wordt veelal afgemeten, aan hetgeen hij heeft gepresteerd, ook al ging dat ten koste van lichaam en geest. De gezondheid – zowel in lichamelijk als in psychisch opzicht – wordt als vanzelfsprekend in de waagschaal gesteld. Allerwegen kan een krampachtig en overspannen streven naar het leveren van individuele prestatie worden geconstateerd, een verbeten competitie, een geforceerde krachtsontplooiing om het van de ander te winnen.

Nerveuze spanningen zijn het gevolg.

De prestatie-noodzaak leidt tot een prestatiekramp. De krampachtige prestatie-eerzucht, de prestatie-ziekte, gaat gepaard met een bewustzijns-

gepast zonder opnieuw goed waar te nemen, want men meent het dan al te weten. Het is ook veel gemakkelijker om een oordeel kant en klaar uit je portefeuille te halen, dan je telkens opnieuw af te moeten vragen, hoe het in dit geval zit. In het dagelijks leven worden enorm veel oordelen n.a.v. een enkel symptoom geveld, bv. de fam. X komt vaak bij ons op visite. Oordeel: „Ze zijn op ons gesteld”. Het kan echter zijn, dat het bezoek alleen het bonte televisie programma geldt. Er zijn verschillende motieven mogelijk, waarom mensen bij elkaar op visite komen. Uit al deze wordt dan een vereenvoudigd oordeel gevormd (Aan te bevelen is het aardige boekje „Kijk op mensen” van v. Hoesel).

Bij meningen die uit ervaringen ontstaan, dient nog opgemerkt te worden dat herhaalde ervaring en traumatische belevingen dieper inwerken. Is men daarbij nog jong dan is de neiging om bepaalde generalisaties vast te houden sterker. Verder bepalend voor het ontstaan van meningen en vooroordelen zijn onze reeds aanwezige wensen, behoeften, tendenties enz. dwz. wijl ze in onze kraam te pas komen. Bekend bij ons is het begrip. tendentieuze apperceptie, dat zelfs zo ver kan gaan, dat we ook zien wat we ergens wensen, niet alleen, dat we menen, dat iets zo is, maar het ook *werkelijk zien*. Voorbeeld: „Je ziet hem brutaal kijken”, hetgeen nogal eens op school voorkomt of wanneer iemand uit verlegenheid grijnst, kan dat als brutaal worden beleefd. Op het ogenblik, dat het oordeel „brutaal” ontstaat, ziet men het ook.

Het is goed te realiseren, dat bij het oordelen over anderen het oordeel over onszelf een rol kan spelen. Ook daar zijn vooroordelen mogelijk. (Uit v. Hoesel: aan 145 man personeel van verschillende positie en ontwikkeling, van een groot bedrijf werd als experiment een overdreven gunstige beoordeling over henzelf gezonden, welke niets anders was dan een directe uitdaging om te worden tegengesproken. Iedereen kreeg hetzelfde rapport thuisgestuurd, dat overvloedige van vleiende uitdrukkingen. Aan de proefpersonen werd verteld, dat de prof. dit sprekende karakterbeeld had opgemaakt uit enkele regels van hun handschrift. Tevens werd hun gevraagd mede te willen delen of zij het met deze karakterbeschrijving eens waren. Welnu, 70% was het er volkomen mee eens, 20% had enkele aanmerkingen, die zich tot bijkomstigheden beperkten en 5% had voldoende zelfkennis om op te merken, dat het karakterbeeld niet anders was dan een overdreven vleierij.)

Ook kunnen eigenschappen, die men in zichzelf heeft afgekeurd en a.h.w. verdrongen zijn, in de ander als bijzonder negatief opvallen. De oude kwestie van de zelfkennis, voordat men oordeelt over anderen, is niet helemaal ten onrechte. Wij weten deze dingen natuurlijk wel, maar n.a.v.

worden, aangezien gewone handen de „Zonnekoning“ niet mochten aanraken. Als we aan de status van de chirurg thans denken, zien we dat daar wel wat veranderd is! Was dit nu een vooroordeel? De Franse chirurgen van toen waren waarschijnlijk heel wat minder bekwaam, dan die van tegenwoordig. Dit is echter niet het punt waar het om gaat, wel, dat men de ervaring had met z.g. barbierachtige chirurgen en daarom de mening poneert: „Chirurgen zijn . . . . . enz.“. Daarmee bedoelt men dat het altijd zo is. Dit is een GENERALISATIE en deze is het die in het oordeel en vooroordeel een bijzondere rol speelt en een hardnekkig bestaan voert, vooral wanneer ze afkomstig zijn van een autoriteit, zoals de wetenschap of een deskundige. Met enige geestige voorbeelden uit het verleden illustreerde spreker het bovengenoemde maar voegde er aan toe, dat we ons kunnen afvragen hoeveel van dergelijke vooroordelen bij ons nog meespelen, die het onmogelijk maken, nieuwe opvattingen te aanvaarden. Men kan zich afvragen, hoe zo'n opvatting tot stand komt. Over alle mogelijke zaken in deze wereld en over diverse mensen heeft men vaste meningen en die komen als men *het niet zeker weet*, en zich daarom dienaangaande op ouders, onderwijzers, wetenschap of deskundigen enz. verlaat. Voor de persoon zelf kan zo'n mening met een bepaald subjectief gevoel verbonden zijn en van zeer twijfelachtig tot heel overtuigend lopen, doch met dat al blijft het een bepaalde *mening*, waarbij het er niet toe doet of deze al of niet juist is. Dat kan beide het geval zijn. Ons interesseert bij het vooroordeel speciaal *de foute mening*, welke ook in de Individualpsychologie een belangrijke rol speelt.

Bij de vooroordelen kunnen we een onderscheid maken in *meningen en instellingen*. (In 't Eng.: opinions and attitudes). Daarbij dient opgemerkt te worden, dat volgens instellingen *gehandeld* en volgens meningen *gedacht* wordt. Bij de instelling is dus de mening dieper ingezakt, a.h.w. meer in de persoon opgenomen. *Het begrip levensstijl* is eigenlijk een complex van instellingen, die het handelen onbewust bepalen, waaraan dan bepaalde meningen ten grondslag liggen.

Hoe komt men aan een mening?

Men kan of een bepaalde ervaring hebben en op grond daarvan tot een oordeel komen, of men neemt een oordeel van een ander over. Bij dit laatste kan men er of niet mee verbonden zijn (bv. gebeurtenissen uit andere landen) of men kan er emotioneel bij betrokken zijn (ouders hebben je bv. een sufferd genoemd om dit of dat, hetgeen dan emotioneel wordt opgenomen om ten slotte in de levensstijl te worden ingebouwd.)

Bij vooroordelen gaat het om het generaliseren van bepaalde ervaringen bv. „mensen zijn onbetrouwbaar“, hetgeen dan weer op anderen wordt toe-

vernaauwing, die een vrije ontplooiing van de volledige persoonlijkheid in de weg staat. De prestatiekrimp heeft menig leven doen mislukken, ook al scheen het „succes“ in de maatschappij het tegendeel te bewijzen. Want wat baat het de mens zo hij een indrukwekkende positie veroverd door grootse prestaties te leveren en lijdt schade aan zijn psychische en lichamelijke gezondheid. De dure badplaatsen zijn vol van zulke patiënten en elke arts (vooral de zenuwarts, de hartspecialist en de internist) en elke psycholoog ontmoet de prestatie neuroticus in zijn praktijk. Het hedendaagse leven vraagt primair om prestaties. Dit begint al op de school. Ik bedoel hier niet alleen de middelbare school met haar overladen programma's maar ook de lagere school, die voor de middelbare school opleidt en zelfs de kleuterscholen, die zich Voorbereidend Lager Onderwijs willen noemen en meedoen aan het streven van „hoger op“.

De middelbare school is in vele gevallen een soort neurose-centrum. Menige leraar staat overspannen voor de klas en is het weerloze mikpunt van de nietsontziende, wrede jeugd. Zo ontstaat een vicieuze cirkel, want de onevenwichtige reacties van de docenten lokken weerstanden bij de leerlingen uit, en het verzet van de leerlingen is oorzaak dat de docenten geforceerder optreden. Stemmen, die protest laten horen tegen de hoogst ongezonde toestanden op de scholen, lijken wel verstomd. Er heeft zich een doffe berusting meester gemaakt van een ieder die met het onderwijs te maken heeft. Misschien nergens zo duidelijk als op de scholen kan de prestatiekrimp geconstateerd worden. Van de toelating tot het eindexamen zijn de zenuwen gespannen. Het systeem van huiswerk oefent een ware tyrannie uit op het gezinsleven en is oorzaak van menig huiselijk conflict. De cijfers beheersen de sfeer. De getoonde prestaties worden „exact“ geëvalueerd, maar voor **PERSOONLIJKHEIDSONTWIKKELING, EVENWICHT VAN KARAKTER**, wordt geen cijfer gegeven.

Evenals op school, is in het beroep de prestatie de enige maatstaf. Het beroep, het bedrijf, de organisatie voert een eigen bestaan en beheerst het individu, slokt het op. Aan de eis, dat prestaties geleverd moeten worden, valt de harmonie van het individu ten offer, met alle gevolgen van dien. Reeds in 1876 sprak Nietzsche in zijn „Menschliches Allzumenschliches“ van de moderne onrust. Het had ook nu geschreven kunnen zijn: „Door de enorme versnelling van het leven worden geest en oog gewend aan een half of foutief waarnemen en oordelen en iedereen lijkt op de reiziger die het land en volk van de trein uit leert kennen“ en even verder schrijft hij: „Uit gebrek aan rust loopt onze beschaving uit op een nieuw barbaardom“. Dan spreekt Nietzsche over de rustelozen, de doeners, die Thätigen en komt tot de conclusie: „Het behoort derhalve tot de nood-

zakelijke correcties in het karakter van de huidige mensheid, het *beschouwelijke element* in belangrijke mate te vergroten⁹.

Menno ter Braak heeft in 1927 aan het zelfde probleem aandacht geschonken.

Ook hij concludeert: „Slechts één richting zou de mensheid verlossen: de verhoogde cultivering van *het meditatieve moment* in de mens⁹, en verder: „Men behoeft een mens volstrekt niet te zeggen, dat hij zich om de toekomst bekommeren moet; zijn gehele oppervlakkige bestaan is niet anders dan dat; maar *ieder uur waarin de toekomst hem onverschillig is, is winst voor hem*“⁹. Het komt mij voor, dat Ter Braak ook had kunnen zeggen, dat het oppervlakkige bestaan geheel gericht is op het leveren van prestaties, om daardoor de toekomst te verzekeren. Ieder uur waarin het leveren van een individuele prestatie hem onverschillig is, is er gelegenheid voor de mens zijn persoonlijkheid op een hoger niveau te integreren.

PERSONLIJKHEID. Dit woord kan men moeilijk anders dan met zekere eerbied uitspreken. Persoonlijkheid is een erebenaming; zij duidt op een eenheid waarin wijsheid, kracht en schoonheid d.w.z. harmonie vervat zijn. Persoonlijkheid houdt werkelijke volwassenheid in en is zelfs een aanduiding van morele waardering. Men spreekt niet gemakkelijk van een onoprechte persoonlijkheid. Iemand kan een onbetrouwbaar karakter hebben als zijn persoonlijkheid gestoord is.

Kohnstamm zegt, dat de persoonlijkheid steeds in wording is, d.w.z. nooit voltooid is. De geestelijk gezonde mens is voortdurend bezig rijper te worden, een hogere trap van volwassenheid te bereiken. Er is een proces van ontwikkeling van de psychische vermogens, die op een hoger niveau worden geïntegreerd tot innerlijke harmonie. De persoonlijkheid staat vrij en zelfstandig in het leven, schept uit de volheid van zijn wezen. Daarom gaat er een rustige kracht van de persoonlijkheid uit, zonder dat hij dat nastreeft, begeert of zelfs er zich ten volle van bewust is.

Met enige verwondering kan hij in de praktijk constateren, dat hij gezag heeft, maar goed begrijpen doet hij het niet. Hij voelt zich immers nog in ontwikkeling, in wording, onvoltooid. Het ideaal van deze persoonlijkheid wordt uiteraard hoogst zelden bereikt.

De persoonlijkheid staat creatief in het leven. Hij geeft zijn leven op gezonde wijze gestalte en dit straalt op zijn directe omgeving uit.

Hier zou het woord „levenskunst“ van toepassing kunnen zijn.

Dit behoeft stellig niet op spectaculaire wijze te geschieden, want de eenvoudige landarbeider of handwerkman kan zeer wel een persoonlijkheid blijken te zijn, als men hem nader leert kennen. De creatieve levenshouding kan tot uiting komen in de liefde waarmee een ondergeschikte taak in de maatschappij wordt vervuld, in de tevredenheid waarmee de rol

in het leven wordt gespeeld. De ideale opvoeder is een dergelijke persoonlijkheid. De creatieve levenshouding kan ook tot uiting komen op cultureel terrein, op het gebied van de wetenschap, kunst, wijsbegeerte, godsdienst, sociaal werk, onderwijs, politiek of wat dan ook. Het zijn de gerijpte persoonlijkheden die hier waarlijk tellen en niet de geforceerd naar prestatie jagende figuren. Een sprekende illustratie van deze stelling meen ik gevonden te hebben in het boek van de psychiater Dr. J.H. Plokker, getiteld: *Geschonden Beeld*.

Het zijn van een persoonlijkheid kan op zichzelf als een begerenswaardige doelstelling worden gezien. De vraag rijst, of deze doelstelling niet als compensatie kan worden gekozen door de mens die zich op het punt van evenwichtigheid tekort voelt schieten en daarom trent last heeft van gevoelens van minderwaardigheid. De mens die met succes aan zichzelf werkt, levert een prestatie, die in geen dele afbreuk behoeft te doen aan zijn maatschappelijk succes. De mogelijkheid tot samenwerking met anderen wordt er slechts door vergroot en de gezamenlijke inspanning kan tot betere prestaties leiden zonder dat schade wordt toegebracht aan de individuele mens. In deze evenwichtige prestaties op hoger niveau speelt de Ichhaftigheid van de prestatiezuchtige minder of geen rol. In het uitsluitend streven naar maatschappelijk honoreerbare prestaties functioneert de mens partieel. Als de mens in volledigheid en rijkdom functioneert, dragen zijn prestaties ook een evenwichtiger karakter.

L. Deen.

HET ONTSTAAN EN DE GEVOLGEN VAN VOOROORDELEN IN DE CONTACTEN TUSSEN MENSEN EN GROEPEN

Lezing van de heer Drs. H.W. von Sassen, gehouden op 21 maart 1964 te Utrecht.

Iedereen weet, dat het leven vol vooroordelen is in het menselijke verkeer ten aanzien van anderen, van groepen en van allerlei zaken in onze cultuur. Zij spelen daarin een grote rol. In het boek van Dr. A. Chorus, „*Sociale Psychologie*“ is veel interessants hierover te vinden. Als voorbeeld noemt de heer v. Sassen de waardering van de chirurgen de arts. In vroeger jaren was de eerste slechts een beter soort barbier, terwijl de arts het aanzien van „heer“ genoot. Daarin is verandering gekomen, nadat Lod. XIV eens behandeld moest worden wegens een fistula in anus en de chirurg daarvoor eerst in de adelstand diende verheven te